

تاریخ عراق قدیم

ژرژ رو

ترجمه

ابوالفضل علیزاده طباطبائی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران، ۱۳۹۰

سرشناسه: رو، ژرژ، ۱۹۱۴-م.

عنوان و نام پدیدآور: تاریخ عراق قدیم / نویسنده ژرژ رو، مترجم ابوالفضل علیزاده طباطبایی.

مشخصات نشر: تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۰.

مشخصات ظاهری: ۶۲۰ ص: مصور.

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۴۲۶-۴۹۸-۶

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: عنوان اصلی: Ancient Iraq. 2rd ed.

یادداشت: کتاب حاضر نخستین بار در سال ۱۳۶۹ با عنوان "بین‌النهرین باستان" توسط نشر آبی منتشر شده است.

عنوان دیگر: بین‌النهرین باستان.

موضوع: بین‌النهرین -- تاریخ -- از آغاز تا ۶۲۴ م.

شناسه افزوده: علیزاده طباطبایی، ابوالفضل، مترجم

شناسه افزوده: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رده‌بندی کنگره: ۹۳۰ DS ۷۱/۹ رده‌بندی دیویی: ۹۳۵

شماره کتابشناسی ملی: ۲۲۷۱۸۸۹

تاریخ عراق قدیم

مؤلف: ژرژ رو

مترجم: ابوالفضل علیزاده طباطبایی

ناشر: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

مدیر نشر: ناصر زعفرانچی

ویراستار: مهرنوش اکبرخانزاده

ناظر چاپ: مجید اسمعیلی‌نارغ

امور فنی: امیر خرم

حروف‌چین و صفحه‌آرا: شبنم اسماعیلی

طرح جلد: عین‌الله آزموده

اجرای جلد: اعظم صادقیان

چاپ اول: ۱۳۹۰

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: چاپ و تکثیر

ردیف انتشار: ۹۰-۵

بها: ۱۶۰۰۰ تومان

حق چاپ برای پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی محفوظ است.

شابک ۹۷۸-۹۶۴-۴۲۶-۴۹۸-۶ ISBN 978-964-426-498-6

نشانی: تهران، صندوق پستی: ۱۴۱۵۵۶۴۱۹، تلفن: ۸۸۰۴۶۸۹۱۳، فاکس: ۸۸۰۳۶۳۱۷

فهرست مطالب

ک	نویسنده کتاب	
س	مقدمه مترجم	
ث	شرح تصاویر	
ذ	مقدمه مؤلف	
	فصل یکم	
۱	شرایط و موقعیت جغرافیایی	
۴	رودخانه‌های دوگانه	
۱۰	دگرگونی‌های منطقه‌ای	
۱۳	راههای تجارتی	
	فصل دوم	
۱۹	در جست‌وجوی گذشته	
۲۱	شهرهای مدفون عراق	
۲۵	تاریخ‌گذاری گذشته	
۳۰	تحقیقات باستان‌شناسی در عراق	
	فصل سوم	
۳۹	از غار تا کشتزار	
۴۲	دوران دیرینه سنگی عراق	
۴۷	میان‌سنگی و نوسنگی	
	فصل چهارم	
۵۳	از روستا تا شهر	

و تاریخ عراق قدیم

۵۶	دوره حسونا - سامره
۵۹	دوره حلف
۶۲	دوره عید

فصل پنجم

۶۹	پیدایش یک تمدن
۷۱	فرهنگ اوروک
۷۷	دوره آغاز - خط
۸۱	مسئله سومری‌ها

فصل ششم

۸۷	خدایان سومر
۸۸	مجموعه خدایان سومر
۹۳	افسانه‌های پیدایش
۹۹	زندگی، مرگ و سرنوشت

فصل هفتم

۱۰۷	عصر قهرمانان
۱۰۸	از 'ادم' تا توفان
۱۱۲	توفان بزرگ
۱۱۷	سلسله‌های ابرمردان
۱۲۰	داستان گیل گامش

فصل هشتم

۱۲۷	دوره اولیه سلسله‌ای
۱۲۹	مه‌بارگ، سی، پادشاه کیش
۱۳۰	دولت - شهرهای سومر
۱۳۵	حکمرانان اولیه سومر
۱۳۹	رئوس مطالب تاریخ

فصل نهم

۱۴۷	 میان دوره سامی ها
۱۴۸	 سامی ها
۱۵۳	 سارگون آکاد
۱۵۶	 امپراتوری آکاد

فصل دهم

۱۶۳	 تجدید حیات سومر
۱۶۴	 اور - ناممو و گودها
۱۷۰	 شولگی - آمار - سین - امپراتوری سومر
۱۷۵	 سقوط اور

فصل یازدهم

۱۸۱	 آموری ها
۱۸۴	 ایسین، لارسا و بابل
۱۸۷	 اشنوننا، آشور و ماری
۱۹۱	 شمش - عدد اول و پسران وی

فصل دوازدهم

۱۹۹	 حمورابی
۲۰۰	 دولتمرد
۲۰۴	 قانونگذار

فصل سیزدهم

۲۱۱	 روزگار حمورابی
۲۱۲	 جایگاه خدا در معبد
۲۱۷	 جایگاه پادشاه در کاخ
۲۲۱	 جایگاه شهروندان در خانه خود

فصل چهاردهم

۲۲۷	 اقوام جدید
-----	------------------

ح تاریخ عراق قدیم

۲۲۸.....	هند و - اروپاییان
۲۳۲.....	آسیای صغیر و هیتی ها
۲۳۶.....	هوری ها و میتانی ها
۲۳۸.....	سوریه و مصر

فصل پانزدهم

۲۴۵.....	کاسی ها
۲۴۶.....	جانشینان حمورابی
۲۴۹.....	عراق تحت حکمرانی کاسیان

فصل شانزدهم

۲۵۷.....	کاسی ها، آشوری ها و قدرت های شرقی
۲۵۸.....	مصر بر ضد میتانی
۲۶۱.....	دوران سوپیلولیوماس
۲۶۵.....	آشور و شوش بر ضد بابل

فصل هفدهم

۲۷۳.....	روزگار هرج و مرج
۲۷۵.....	اسرائیلی ها و فینیقی ها
۲۷۸.....	نو - هیتی ها
۲۸۰.....	آرامی ها
۲۸۴.....	عصر تاریک بین النهرین

فصل هجدهم

۲۹۱.....	ترقی و تعالی آشور
۲۹۲.....	پیدایش یک امپراتوری
۲۹۷.....	آشور نصیرپال
۳۰۳.....	שלمانسر سوم

فصل نوزدهم

۳۰۹.....	امپراتوری آشوری ها
----------	--------------------

فهرست مطالب ط

۳۱۰.....	کسوف آشور
۳۱۴.....	تیگلات پیلسر سوم
۳۱۸.....	سارگون دوم

فصل بیستم

۳۲۷.....	خاندان سارگون
۳۳۸.....	سناخریب
۳۳۴.....	اسرحدون
۳۳۹.....	آشور بانیپال

فصل بیست و یکم

۳۴۹.....	شکوه آشور
۳۵۱.....	دولت آشور
۳۵۸.....	ارتش آشور
۳۶۲.....	هنر آشور

فصل بیست و دوم

۳۶۹.....	محرران نینوا
۳۷۱.....	علوم بین النهرین
۳۷۵.....	ریاضیات و نجوم
۳۸۰.....	علم طب

فصل بیست و سوم

۳۸۷.....	پادشاهان کلدانی
۳۸۸.....	سقوط نینوا
۳۹۲.....	نبوکدرزار
۳۹۶.....	سقوط بابل

فصل بیست و چهارم

۴۰۷.....	شکوه بابل
۴۰۸.....	بابل، شهر بزرگ

۴۱۴..... جشن سال نو.....

۴۱۹..... زندگی اقتصادی.....

فصل بیست و پنجم

۴۲۵..... مرگ یک تمدن.....

۴۲۶..... دوره هخامنشی ها.....

۴۳۲..... دوره یونانی ها.....

۴۳۸..... دوره پارت ها.....

۴۴۵..... کلام آخر.....

۴۵۱..... فهرست اختصارات بخش کتابشناسی.....

۴۵۵..... کتابشناسی و یادداشت ها.....

۵۲۳..... تصاویر ابنیه و آثار عتیقه.....

۵۴۶..... جدول های مقایسه تاریخی - زبان اصلی.....

۵۵۸..... نقشه ها - زبان اصلی.....

۵۶۳..... فهرست اعلام.....

نویسنده کتاب

ژرژ ریموند نیکولاس آلبرت رو^۱ در مقدمه کتاب *عراق باستان*^۲ که در سال ۱۹۶۴ آن را به چاپ رساند با فروتنی اظهار داشته بود این کتاب به منظور استفاده افراد غیر حرفه‌ای و دانشجویان تهیه گردیده، و در سطحی نیست که مورد بهره‌برداری دانشمندان قرار گیرد. مع الوصف عراق باستان اثری خواندنی و معتبر در مورد تاریخ قدیم منطقه بین‌النهرین می‌باشد، منطقه‌ای که دساوردهای فرهنگی آن شالوده قسمت اعظم تمدن غرب را تشکیل می‌دهد. رو در این کتاب اسرار باستانی بین‌النهرین را آشکار می‌سازد و ضمن اشاره به موقعیت عراق در دره رودهای دجله و فرات و این واقعیت که پایتخت‌های باستانی سومر، بابل و آشور در آن کشور قرار دارند، عنوان "عراق" باستان را برای کتاب خود بر می‌گزیند.

وی توصیف خود را با اوضاع و شرایط جغرافیایی و بررسی ترتیب زمانی آغاز کرده و سپس به سرمنشاء و خاستگاه‌های ماقبل تاریخی پرداخته و به شکل‌گیری روستاهای نخستین می‌پردازد. سپس با ردیابی اقوام و مردمانی که یکی پس از دیگری بدان خطه وارد شده‌اند پرداخته و تلاش می‌کند نشان بدهد سومریان یک قوم و نژاد مجزا از سایر نژادهای منطقه بوده‌اند؛ و از طرف دیگر این نظریه را، که کلیه اقوام سامی زبان

1. Georges Raymond Nicolas Albert Roux

۲. در این ترجمه عنوان "تاریخ عراق قدیم" برای اثر فوق انتخاب شده است.

ل تاریخ عراق قدیم

بادیه‌نشین و صحراگرد بوده‌اند، رد می‌نماید. وی توصیفی عالی از مردمان دیگر عراق ارائه نموده و موضوع را با بررسی فرمانروایی هخامنشیان، سلوکیان، پارتیان، و ساسانیان بر عراق خاتمه می‌دهد.

رو فرزند یک افسر ارتش فرانسه بود و از ۱۹۲۳ تا ۱۹۳۵ با والدین خود در سوریه و لبنان که در آن زمان تحت قیمومت فرانسه قرار داشت، به سر برد. او در ۱۹۴۱ در رشته پزشکی از دانشگاه پاریس فارغ التحصیل شد و چند سالی را در پایتخت فرانسه به حرفه طبابت اشتغال داشت، اما علاقه به تاریخ و فرهنگ منطقه خاور نزدیک باعث شد همزمان با خدمات پزشکی، در مدرسه مطالعات عالی^۱ به مطالعه علوم شرقی بپردازد. وی از ۱۹۵۰ تا ۱۹۵۹ به عنوان پزشک در شرکت نفت عراق در قطر و عراق خدمت کرد و در این دوره زبان عربی را به خوبی فراگرفت، و احاطه گسترده و بی‌نظیری نسبت به وضعیت منطقه پیدا کرد. تحقیقات میدانی همراه با مطالعات آشورشناسی، او را در تعداد رهبران این زمینه، به ویژه از جنبه تاریخ نگاری، قرار داد.

در آن زمان شرکت نفت عراق مجله‌ای منتشر می‌ساخت و رو از ۱۹۵۶ تا ۱۹۶۰ مقالاتی را تحت عنوان "سرگذشت عراق باستان" در نشریه مزبور و نیز در نشریات مطالعات آشورشناسی^۲ و 'سومر'^۳ به چاپ می‌رسانید.

رو، پس از تحولات ۱۹۵۸ عراق، به ریاست دایره پزشکی بین‌المللی گلاکسو - ولکام^۴ در اروپا منصوب شد. اما همچنان به مطالعات تاریخی خود ادامه می‌داد، و در سال ۱۹۶۴ "عراق باستان" را به زبان انگلیسی به چاپ رساند. این کتاب متعاقباً به زبان‌های فرانسوی، عربی، اسپانیایی و لهستانی منتشر گردید.

1. Ecole des Hautes Etudes

2. Revue d'Assyriologie

3. Sumer

4. Glaxo-Wellcome's International Medical Department.

نویسنده کتاب م

جورج (ژرژ) رو متولد ۱۶ نوامبر ۱۹۱۴ (۲۴ آبان ۱۲۹۳) در ۱۲ اوت ۱۹۹۹ (۲۱ مرداد ۱۳۷۸) بدرود حیات گفت.

www.ketab.ir

www.ketab.ir

مقدمه مترجم

عراق از غرب با اردن، از شمالغرب با سوریه، از شمال با ترکیه، از شرق با ایران، و در جنوب با کویت و عربستان سعودی هم مرز است، و یک باریکه کم عرض ساحلی به طول ۵۸ کیلومتر نیز با خلیج فارس دارد. دو رودخانه بزرگ دجله و فرات^۱ در مسیری شمالغربی/جنوبشرقی خاک عراق را قطع می کنند و این دو رودخانه باعث آبادانی، سرسبزی، تولید محصولات فراوان کشاورزی و ادامه حیات این کشور بوده است. عراق ۳۱۷'۴۳۸ کیلومتر مربع مساحت، و ۳۱ میلیون نفر جمعیت دارد (برآورد ۲۰۰۹ م.)، و پراکندگی جمعیت آن ۷۱/۵ نفر در کیلومتر مربع است، و از نظر مساحت ۵۸ امین، از نظر جمعیت ۱۳۹ امین و از نظر پراکندگی جمعیت ۱۲۵ امین کشور دنیا می باشد.

از اعصار قدیم سرزمین عراق، در بین غربی ها، به نام بین النهرین^۲ شهرت داشت. این مملکت از هزاره ششم ق. م. موطن تمدن هایی متوالی بوده، و منطقه واقع در بین رودهای دجله و فرات به عنوان گاهواره تمدن و زادگاه خط و اختراع چرخ شناخته شده است.

عراق در طی تاریخ طولانی خود مرکز امپراطوری های آکاد، آشور، بابل، یونان، پارت، ساسانی و عباسی و بخشی از امپراطوری های هخامنشی، روم، خلفای راشدین، اموی، مغول، صفوی، افشاری، عثمانی، و بریتانیا بوده است. استقلال عراق از عثمانی در ۱ اکتبر

۱. دجله و فرات هر دو نام های ایرانی است: دجله از تیگره فارسی باستان به معنی تند و تیز و رود پر شیب و پر خروش اخذ گردیده، و فرات از واژه اوستایی هوپره توه Huperethwa به معنی "خوش گذر" یا "رودی که گذر از آن خوب است"، مشتق گردیده است.

2. Mesopotamia.

۱۹۱۹ (۸ مهر ۱۲۹۸)، استقلال آن از انگلیس در ۳ اکتبر ۱۹۳۲ (۱۱ مهر ۱۳۱۱)، ایجاد مملکت پادشاهی عراق در سال ۱۹۳۲ م. (۱۱ - ۱۳۱۰ هجری شمسی)، و استقرار جمهوری در ۱۴ ژوئیه ۱۹۵۸ (۲۳ تیر ۱۳۳۷)، صورت گرفت.

وجه تسمیه نام عراق

نام عراق قبل از قرن ششم م. مورد استفاده بوده است. درخصوص اصلیت این نام چندین نظر مطرح گردیده است. یکی از این نظرات به شهر سومری اوروک^۱ (ارخ^۲ عبری در تورات) باز می‌گردد و بدین ترتیب اصلیت سومری دارد، زیرا اوروک نام آکادی شهر سومری اونوک^۳ بوده که در بر دارنده نام سومری اورو^۴ "شهر" می‌باشد. معهذاً، طبق نظر پروفیسور ویلهلم ایلرز^۵، نام عراق علیرغم کلیه ظواهر عربی خود از واژه "اراک" فارسی میانه به معنی "سرزمین‌های هموار و پست" مشتق گردیده است.

عراق در عربی به معنی "اصلخیز" یا "سرزمین ریشه دار" می‌باشد. در قرون وسطی اصطلاحات "عراق عرب" برای بین‌النهرین سفلی و "عراق عجم" برای نقاط مرکزی و غربی ایران نیز رایج بوده است. عراق به عنوان یک اصطلاح عربی به معنی سباج و حاشیه، ساحل، کناره، یا لبه معنی می‌دهد و این نام از طریق تداول عامه به عنوان سینه‌کش و سینه ریزی جنوب و شرق فلات جریره که حاشیه‌های شمالی و غربی "عراق عرب" را تشکیل می‌دهد، متداول گردید.

تاریخ

به عراق لقب "گاهواره تمدن" نیز داده شده است، زیرا این سرزمین موطن تمدن سومر می‌باشد که آن را قدیمی‌ترین تمدن جهان شناخته‌اند. این

1. Uruk.

2. Erech.

3. Unug.

4. Uru.

5. Wilhelm Eilers.

مقدمه مترجم ف

تمدن در عصر مفرغ - سنگی^۱ (دوران عیبد) در جنوب عراق رشد کرد. در همین منطقه بود که در اواخر هزاره چهارم ق. م. نخستین سیستم کتابت و خط به وجود آمده و تاریخ مکتوب هم به همین وسیله آغاز گردید. لازم به ذکر است که همزمان با سومر تمدن عیلامیان نیز در منطقه خوزستان و کوهستان‌های اطراف آن رشد کرده و در حالات جنگ و صلح با مردمان سومر و سایر فرهنگ‌های بین‌النهرین تعاطی داشته و تا قرن هفتم ق. م. نیز دوام آوردند. تمدن سومر به مدت سه هزار سال دوام آورد و در سال ۲۴۰۰ ق. م. امپراطوری آکاد جای آن را گرفت. در قرن هیجدهم ق. م. تمدن جدیدی به نام بابل سر بر افراشت، و در جنوب و بخش‌های مرکزی عراق به قدرت مطلق تبدیل گردید و همزمان آشور نیز در شمال عراق شکل گرفت. در زمان حکمرانی اولاد حمورابی پادشاه مشهور بابل در ۱۷۴۰ ق. م. قوم کاسی ساکن در فلات ایران به بابل هجوم آورده و در دشت‌های اطراف بابل مستقر شدند. کاسیان که آکادی‌ها آنان را کاش - شومی می‌خواندند از ازمینه بسیار قدیم در ایران مستقر بودند. دسته‌های متوالی این قوم در امواج مختلف به دشت‌های بین‌النهرین سرازیر می‌شدند تا آنکه یکی از رهبران آنان موسوم به کشتیلیاش در شهر هانا (آنه کنونی) مستقر شد و بالاخره آگوم دوم هشتمین پادشاه کاسیان بر تخت بابل نشست و کاسیان به مدت ۴۳۰ سال بر بین‌النهرین، که آن را کردونیاش می‌نامیدند، فرمانروایی کردند (۱۱۵۷-۱۵۹۵ ق. م.).

هوخشتره پادشاه ماد در سال ۶۱۲ ق. م. آشور را شکست داده و پایتخت آن نینوا را اشغال کرد. در قرن ششم ق. م. (اکتبر سال ۵۳۹ ق. م.) کوروش شاهنشاه ایران امپراطوری نو - بابلیان را شکست داده و عراق به مدت چند قرن به صورت بخشی از امپراطوری هخامنشی درآمد. در اواخر قرن چهارم ق. م. اسکندر مقدونی بین‌النهرین را تسخیر کرد و آن سرزمین مدت زمانی تحت فرمانروایی سلوکیان قرار گرفت. پارتیان در زمان فرمانروایی مهرداد یکم اشکانی (۱۷۱ تا ۱۳۸ ق. م.) منطقه را متصرف شدند. رومیان نیز از سوریه چندین بار به عراق هجوم بردند. سلسله ساسانیان نیز در زمان اردشیر

1. Chalcolithic.

یکم منطقه را در سال ۲۲۴ م. متصرف شد و این منطقه به مدت چهار قرن دیگر تحت تسلط امپراطوری ایران قرار گرفت، تا آنکه در قرن هفتم م. بین‌النهرین به تصرف نیروهای مسلمانان درآمد.

دوران اسلامی

نیروهای مسلمان در سال ۱۳ هـ. ق. بر عراق دست یافتند. حضرت علی (ع) مرکز خلافت اسلامی را در سال ۳۵ هـ. ق. از مدینه به عراق و شهر کوفه منتقل ساختند. در سال ۴۰ هـ. ق. عراق به انقیاد سلسله اموی درآمد. در سال ۱۳۲ هـ. ق. سلسله بنی عباس به قدرت رسید و بغداد را به پایتختی برگزید. بغداد مدت پنج قرن (تا ۶۵۶ هـ. ق.) پایتخت و شهر اصلی جهان اسلام به شمار می‌آمد و در قرون وسطی به مرکز علم و دانش آموزی تبدیل گردید و جمعیت آن به بیش از یک میلیون نفر می‌رسید.

مغولان

در سال ۶۵۶ هـ. ق. هولاکو خان مغول بغداد را تسخیر و سلسله بنی عباس را منقرض کرد، و پس از قتل عامی وحشتناک که تعداد آن به ۲۰۰۰۰۰ تا یک میلیون نفر تخمین زده شده است، آن شهر را ویران، کتابخانه بسیار ارزشمند بیت الحکمه بغداد را که تعداد بی شماری نسخ بسیار گرانبهادر تاریخی و علمی را در خود جای داده بود نابود کردند. مغولان همچنین قسمت اعظم شبکه‌های زیربنایی کشاورزی را که در طی هزاره‌های متمادی بین‌النهرین را آبادان نگاه میداشت از بین بردند.

در اواسط قرن هفتم هـ. ق. طاعون بلای معظم دیگری بود که منطقه را درنوردید، و بنابر بعضی اقوال، که حد اقل را در نظر گرفته است، یک سوم جمعیت خاورمیانه از جمله جمعیت عراق، ایران و سوریه را به کام مرگ فروبرد. در ۱۴۰۱ م. (حدود ۷۸۰ هـ. ق.) تیمور لنگ بغداد را تسخیر و مانند سایر نقاطی که می‌گرفت از کشته پشته ساخت و مردم شهر را قتل عام کرد.

امپراطوری عثمانی

در قرن هشتم ه. ق. ترکمانان قره قویونلو بر منطقه‌ای که امروزه عراق نامیده می‌شود حکمروایی داشتند. در اواخر قرن هشتم ه. ق. ترکمانان آق قویونلو عراق را ضمیمه قلمرو خود ساختند. در قرن دهم ه. ق. قسمت بیشتر عراق امروزی، تحت عنوان پاشالیک بغداد، زیر سیطره عثمانی در آمد و سلطه عثمانی از ۹۳۲ ه. ق. تا ۱۲۹۷ ه. ق. طول کشید. سلسله صفویه ایران نیز مدتی سیطره خود را در طی دوره‌های ۹۳۲-۸۸۷ ه. ق. و ۱۰۱۷-۱۰۰۱ ه. ق. بر عراق گمترانیدند.

در طی سنوات ۱۲۱۰-۱۱۲۶ ه. ق. افسران مملوک گرجی تبار بر عراق حکمرانی داشتند و توانستند از یابغالی برای عراق خودمختاری حاصل نموده، طغیان‌های قبایلی را سرکوب و قدرت جان نثاری‌ها را محدود ساخته و نظم و قانون را احیاء و یک برنامه مدرن سازی اقتصادی و نظامی را به اجرا گذارند. در ۱۸۳۱ (۱۰-۱۲۰۹) دولت عثمانی مملوک‌ها را برانداخته و عراق را تحت نظارت مستقیم خود درآوردند.

اشغال عراق توسط بریتانیا

انگلیس، در طی جنگ جهانی اول، بغداد را در ۱۹۱۷ (۹۶-۱۲۹۵ ه. ش.) متصرف گردید. انگلیس و فرانسه بر اساس پیمان سری سایکس - پیکو^۱ منعقد در ۱۶ مه ۱۹۱۶ (۲۶ اردیبهشت ۱۲۹۵ ه. ش.)، که دولت امپراطوری روسیه نیز با آن موافقت داشت، کشور عراق را از امپراطوری عثمانی منتزع ساختند و جامعه ملل^۲ از ۱۱ نوامبر ۱۹۲۰ (۲۰ آبان ۱۲۹۹ ه. ش.) تا ۱۹۲۶ (۵-۱۳۰۵) بخش‌های مختلف عراق را به قیمومت بریتانیا در آورد و بدین‌وسیله مرزهای سرزمینی مملکت تازه عراق تعیین گردید.

در دوران قیمومت بریتانیا بر عراق ملک فیصل از خاندان هاشمی که فرانسویان او را از سوریه بیرون رانده بودند به عراق مهاجرت و در این کشور به سلطنت رسید. در سال

۱. Sublime Porte دستگاه حکومت دولت عثمانی یا آستان کاخ سلطان عثمانی.

2. Sykes-Picot Agreement

3. The League of Nations

۱۹۳۲ (۱۱-۱۳۱۰) عراق استقلال خود را به دست آورد ولی بریتانیا پایگاه‌های نظامی و حقوق ترانزیت خود را در این کشور حفظ کرد. پس از مرگ ملک فیصل در ۱۹۳۳ (۱۲-۱۳۱۲) ملک غازي جای او را گرفت و پس از او پسر نوجوانش ملک فیصل دوم به سلطنت رسید درحالی‌که عبدالاله نیابت سلطنت را برعهده داشت.

در ۱ آوریل ۱۹۴۱ (۱۲ فروردین ۱۳۲۰) رشید عالی گیلانی و اعضای مربع زرین^۱ طی کودتایی حکومت عبدالاله را ساقط کرد ولی این غائله به وساطت بریتانیا برطرف گردید. در ۱۴ ژوئیه ۱۹۵۸ (۲۳ تیر ۱۳۳۷)^۲ سرتیپ عبدالکریم قاسم طی کودتایی حکومت سلطنتی را ساقط و عراق را از پیمان بغداد خارج ساخته و با اتحاد شوروی روابط دوستانه برقرار کرد. در فوریه ۱۹۶۳ (بهمن ۱۳۴۱) سرهنگ عبدالسلام عارف طی کودتایی عبدالکریم قاسم را برکنار نمود و پس از مرگ او در ۱۹۶۶ (۴۵-۱۳۴۴) برادرش عبدالرحمن عارف به ریاست جمهوری رسید. در سال ۱۹۶۸ (۴۷-۱۳۴۶) حزب سوسیالیست بعث عراق عارف را ساقط نموده و احمد حسن البکر جای او را گرفت ولی حزب بعث به تدریج زیر نفوذ صدام حسین درآمد و صدام در ۱۹۷۹ قدرت را قبضه کرد.

زمانی به نظر می‌رسید از تمدن‌هایی که به مدت بیش از سه هزار سال در پهنه بین رودهای دجله و فرات رونق داشت، آثار چندانی بر جای نمانده است. اعصار متوالی تنزل و اضمحلال تقریباً کلیه نشانه‌های هنر، علوم و ادبیات سومریان، آکادیان، بابلیان، و آشوریان را از میان برده بود، لیکن باستان شناسان در طی دو قرن نوزدهم و بیستم در نتیجه تلاش‌های بلاوقفه و کاوش‌های پیگیر به کشف آثار و ابنیه و متونی توفیق یافتند که تاریخ و تمدن بین‌النهرین را بر جهانیان آشکار ساخت.

1. The Golden Square

۲. اینجانب که در تیر ماه ۱۳۳۷ کلاس دوم سیکل اول دبیرستان را گذرانده بودم حادثه کودتای قاسم را به یاد دارم و از رادیو اخبار اقدامات وحشیانه و قتل عام خاندان سلطنتی و مقامات عراقی و رفتار غیر انسانی و غیر اسلامی کودتاچیان با اجساد کشته شدگان را می‌شنیدیم. ملت ایران نیز به ملک فیصل دوم عراق که او را شاه شیعه می‌پنداشتند علاقه داشتند و بسیار از رفتار کودتاچیان معذب و ناراحت شدند.

مقدمه مترجم ش

کتاب تاریخ "عراق قدیم" یکی از کتبی است که تاریخ کامل سیاسی، فرهنگی، و اقتصادی سرتاسر بین‌النهرین و منطقه عیلام قدیم و نواحی غربی ایران و بخش‌هایی از ترکیه و سوریه را، از ازمه ماقبل تاریخی تا آغاز عصر مسیحیت و دوره ساسانیان، پوشش داده و به تشریح امپراطوری‌ها، سلسله‌های شاهی، و ادیان هر هزاره پرداخته است. این واقعیت که چنین موضوعی گسترده و توصیفی جامع خوانندگان متفاوتی را از کشورهای مختلف جهان به خود جذب کرده است نه تنها ناشی از جذابیت آشکار گذشته‌ها، بلکه در اثر نحوه تدوین و عرضه کتاب از سوی نویسنده توانا می‌باشد.

این کتاب همچنین گوشه‌های افتخار آمیزی از تاریخ کشور ما ایران را آشکار می‌سازد، و نشان می‌دهد که مملکت عیلام به اندازه سومر (قدیمی‌ترین تمدن بین‌النهرین) قدمت و عظمت و شکوه داشته است. از کاسیانی که دو هزار و پانصد سال ق. م. از فلات ایران به داخل بین‌النهرین کوچیده و بابل را فتح و حدود چهار و نیم قرن بر آن حکومت کردند، از اقوام سکایی و مردمان ساکن در لرستان و کردستان و آذربایجان و ارمنستان سخن می‌گویند و می‌توان گفت هیچ بخشی از این کتاب نیست که در مورد ایران و اقوام ایرانی بحثی به میان نیآورده باشد.

یک مطلب جالب توجه آن است که نویسنده در این کتاب نشان می‌دهد که سفالگری و نقش تصاویر و نقوش بر روی سفالینه‌ها ابتدا در ایران آغاز شد و از ایران به بین‌النهرین راه یافت. این موضوع با واقعیت نیز وفق دارد زیرا در ایام قدیم اکثر مناطق اطراف رودهای دجله و فرات تا حوالی بغداد زیر آب قرار داشته و معلوم است که نوع بشر در فلات مرتفع ایران نشو و نما یافته و به موقع به دشت‌های حاصلخیز بین‌النهرین روی آورده و فرهنگ و هنر و تمدن خود از جمله سفالگری و نقاشی بر روی سفالینه‌ها را نیز با خود همراه آورده است. رسم نقوش بر روی سفالینه‌ها به تدریج به مسبک سازی نقوش و تعیین معیار برای تصاویر منتج گردید و مثلاً نقش یک دایره علامت ماه، نقشی همانند حرف "تی" لاتین نمایانگر "گاو"، و غیره گشت، و کم کم از این راه خط تصویری اختراع شد، و خط تصویری در

طی سده‌ها به اختراع خط میخی و خط میخی به اختراع خط و حروف الفبا منتج گردید. اگر چنین پنداری صحیح باشد آنگاه اسطوره ملی ما راست در می آید که به قول شاهنامه برای نخستین بار خط را دیوان به پادشاه ایرانی آموختند.

فرهنگ ایرانی در طی هزاره‌ها بر کشورهای دور و نزدیک از چین تا هند و خاورمیانه و مصر و صحراهای سیبری و روسیه و اروپای شرقی و منطقه بالکان و حتی شبه جزیره ایبری و غیره اثر گذاشته و فرهنگ و هنر و تمدن و حرکت‌های سیاسی و توسعه طلبی‌های سایر ممالک نیز بر مملکت ما تأثیر می‌گذارد است. مطالعه و درک فرهنگ، هنر، تمدن و تاریخ این کشورها برای درک بهتر تاریخ و سرگذشت ملک و ملت خود ما و طرح‌ریزی راه و سربوشت آینده خودمان بسیار ضروری است.

در پایان جا دارد برای آموزش پدرم مرحوم سید عیسی علیزاده طباطبائی که به موضوع این ترجمه علاقه نشان می‌داد و سعادت مادرم طاهره بیگم طباطبائی، آموزش ارواح مرحومان سید جعفر آزمایش و بانو عفت کاتوزیان که دین عظیم بر بنده دارند و بهروزی خانواده گرامیشان، آموزش روان مرحوم دکتر محمد تقی مقتدری و سعادت خانواده محترمشان، به درگاه حق تعالی دست به دعا بردارم. همچنین برای کلیه آموزگاران که در روستای اوره نطنز (به ویژه مرحوم سید محمد میرسادات، نخستین آموزگارم)، مدارس سپهر نطنز، دارالفنون تهران و استادی دانشگاه کراچی پاکستان، که دین روحانی به آنان دارم، آموزش و عنایات حق تعالی را خواستارم.

بنده این کتاب را در تاریخ ۱۷ دی ماه سال ۱۳۴۵ در کراچی پاکستان، به شوق پذیرش خانم رخساره عزت آزمایش در رشته باستان شناسی دانشگاه تهران، تهیه نمودم و این ترجمه تقدیم به اوست.

سید ابوالفضل علیزاده طباطبائی.

تصاویر

(صص ... تا ...)

ابنیه و آثار دوران آغاز - تاریخی (ترسیم مؤلف)

چنگ مکشوفه در "گورستان سلطنتی اور" (موزه بریتانیا)

کلاہخود طلای مسکلامدوگ مکشوفه در گورستان سلطنتی اور (ترسیم مؤلف)

خنجر طلا مکشوفه در گورستان سلطنتی اور (موزه بریتانیا)

بخشی از ستون کرکس ها مکشوفه در تللوہ (موزه لوور)

سر مفرغی سارگون (؟)، مکشوفه در نینوا (موزه عراق)

مجسمه گودہ آ، انسی لاگاش، مکشوفه در تللوہ (موزه لوور)

زیگورات اور (عکس بوسیله مؤلف)

مجسمه ابیہ - ایل، مکشوفه در ماری (موزه لوور)

مجسمه نذری سگ، مکشوفه در تللوہ (موزه لوور)

سر یکی از خدایان، مکشوفه در جیول، سوریه (موزه لوور)

خانه شخصی در اور (ترسیم مؤلف)

خ تاریخ عراق قدیم

معبد ایشتار- کیتیتوم در ایشچالی (ترسیم مؤلف پس از بازسازی آن توسط هارولد دی. هیل)

نقش برجسته از تل حلف (با اجازه پروفیسور دبلیو. کاسکل، کلن)

مجسمه آشوری مکشوفه در نمرود (عکس بوسیله مؤلف)

نمونه کتابت آشوریان بر سنگ، مکشوفه در نمرود (با اجازه شرکت نفت عراق)

ستون سنگی اسرحدون، مکشوفه در زنجیرلی (موزه فورد درآزیاتیش، برلن)

صحنه جنگی آشوریان، نقش برجسته مکشوفه در نینوا (موزه لوور).

www.ketab.ir

مقدمه مؤلف

کتاب حاضر طبعی نوین، اساساً گسترش یافته و کاملاً بازنویسی شده از مجموعه مقالاتی است که از سپتامبر ۱۹۵۶ تا ژانویه ۱۹۶۰ در مجله «نفت عراق» - ارگان شرکت نفت عراق که اکنون منحل گشته و دیگر به چاپ نمی‌رسد - با نام «داستان عراق باستان» درج می‌گردید. مقالات مزبور که در بصره بدون دسترسی به منابع و اسناد و مطالب جامع و کافی و فقط با استفاده از کتابخانه شخصی خودم به رشته تحریر درمی‌آید نواقصی بسیار جدی داشته و حتی از حول و حوش موازین و معیارهای مورد انتظار از اثری با چنین ماهیت نیز بسیار به دور بودند. به نظر من حسن این مقالات بیش از کیفیت محتوا در شیوه زیبای چاپ و تصاویر و طرح‌های اعلای آنها قرار داشت. با این وجود، در کمال حیرت، «داستان» با استقبال گرم و صمیمانه شمار بسیاری از افراد فاضل و دانشمند مواجه گردید. از ژاپن تا کالیفرنیا مردمانی که مستقیم یا غیرمستقیم به مجله دسترسی داشتند زحمت کشیده به ناشر مجله یا به خود من نامه نوشته و تقاضای شماره‌های قبلی، نسخ اضافی یا چاپ مخصوص مقالات را نموده و بسیاری هم پیشنهاد دادند که آنها را به صورت کتاب درآورم. حال که خواست ایشان اجابت گردیده است، متذکر می‌شوم که اگر به خاطر تشویق و تشجیع دوستداران نبود، هرگز جرئت آن را در خود نمی‌یافتیم که به چنین مهمی مبادرت نمایم.

دلیل موفقیت غیرمنتظره مقالات مزبور را فقط در یک امر باید جست‌وجو کرد و آن اینکه آنها علی‌رغم نواقص موجود، به پر کردن خلاء تأسفانگیزی در این زمینه کمک می‌کردند. دره دجله و فرات - منطقه‌ای که زمانی بین‌النهرین خوانده می‌شد و اکنون قسمت اعظم آن در کشور عراق قرار دارد - یک واحد بزرگ، مرتبط، متجانس و کاملاً

ض تاریخ عراق قدیم

مشخص، جغرافیایی، تاریخی و فرهنگی را تشکیل می‌دهد. در طول عهد عتیق ساکنان این منطقه اعم از سومری^۱، بابلی، آکادی و آشوری^۲ از تمدن مشترک و درخشانی برخوردار بوده و نقش عمده‌ای در سیاست، هنر، علوم، فلسفه، دین و ادبیات خاور نزدیک ایفا کردند. در صد ساله اخیر، کاوش‌های وسیعی از سوی باستان‌شناسان در عراق و استان‌های شرقی سوریه صورت گرفته، آثار و بناهای باشکوهی کشف و موزه‌ها آکنده از آثار هنری و لوحه‌ها و کتیبه‌های بسیاری شده‌اند که از شهرهای مدفون بین‌النهرین به دست آمده‌اند.

تحقیقات نمربخشی نیز در حیطه علم زبان صورت گرفته، به تدریج اسرار دو زبان اصلی عراق باستان - سومری و آکادی - فاش گردیده و ده‌ها هزار لوحه و متون مختلف ترجمه و به چاپ رسیده است. کثرت مقالات و کتاب‌ها در کتابخانه‌های دانشگاه‌ها که به جنبه‌های مختلف باستان‌شناسی تاریخ و تمدن بین‌النهرین اختصاص یافته، واقعاً بهت‌آور است. با آنکه تألیفات تاریخی برجسته و مفصلی در زمینه تاریخ قدیم مصر، ایران، سوریه، فلسطین و آناتولی برای استفاده دانشمندان و مبتدیان و عامه مردم نوشته شده، با این وجود تا زمانی که اچ. دلبیوسگز^۳ در سال ۱۹۶۲ کتاب خود را با نام «عظمت گذشته بابل»^۴ تألیف نمود، یافتن کتاب جامع و ویژه‌ای درباره تاریخ عراق باستان به زبان انگلیسی یا سایر السنه ناممکن بود.

درک تملل خبرگان فن در انجام چنین مهمی ساده است، زیرا تنظیم صحیح تاریخ تمدنی که در ادوار ماقبل تاریخ ریشه دوانیده و سی قرن دوام آورده است، مستلزم همکاری و صرف وقت مستمر بسیاری از دانشمندان و محققان خواهد بود و نتیجه کار آنها سر از تألیف مجلدات متعدد و پرجمعی خواهد زد. وانگهی از آنجا که تقریباً هرگونه کشفیات جدید، علم و اطلاع و شناسایی ما را نسبت به گذشته تغییر می‌دهند، حتی چنین تألیفاتی نیز با این خطر روبه‌رو هستند که پس از گذشت یک دهه کهنه و منسوخ گردند. آشورشناسان و باستان‌شناسان عموماً به رشته تخصصی خود علاقه‌مندند و نوشته‌های آنان نیز منحصربرای دانشمندان دیگر و دانشجویان برجسته این رشته‌های به‌خصوص مفهوم و قابل درک است. از میان این متخصصان، آن دسته هم که قصد انتشار تحقیقات خود را به منظور استفاده وسیع‌تر عموم دارند، اکثر تألیفاتشان درباره موضوعاتی است که راجع به

مقدمه مؤلف غ

آن، اطلاعات کافی دارند. در خصوص تالیفات مشهودی مانند رسالات وولی درباره اور^۵، انتشارات پاروت درباره ماری^۶ یا اشعار حماسی و افسانه‌های سومری طبع کرامر^۷، مبالغه و ستایش بیش از حد جایز نیست، زیرا تحقیقات مزبور همانند مشعل‌هایی هستند که فقط قسمت‌های کوچکی از تصویر بسیار بزرگی را روشن و قابل رؤیت می‌سازند. به سادگی باید گفت که درک ارزش کامل آنها برای مبتدیان مشکل است، زیرا این امر مستلزم شناخت و تعیین جای دقیق محل حفاری‌ها، بناهای تاریخی، وقایع یا عقاید مطروحه در زمینه مناسب تاریخی و فرهنگی آنها می‌باشد. از سوی دیگر، مورخان نقطه مقابل تحقیقات باستان‌شناسان را اختیار نموده‌اند. آثار تاریخ‌نویسانی هم چون: ال - کینگ (تاریخ سومر و آکاد، لندن، ۱۹۱۰ و تاریخ بابل، لندن، ۱۹۱۵)^۸، سیدنی اسمیت (تاریخ اولیه آشور، لندن ۱۹۲۸)^۹، آ. اولمستد (تاریخ آشور، نیویورک ۱۹۲۳)^{۱۰}، بی. میستر (بابل و آشور، هایدلبرگ، ۱۹۲۵)^{۱۱}، ال. دولاپورت (بین‌النهرین، پاریس ۱۹۲۳)^{۱۲}، علاوه بر آنکه در زمان خود تالیفات برجسته‌ای بوده و هنوز هم بسیار سودمندند و با آنکه نکات بسیاری از تالیفات مزبور امروزه قدیمی و منسوخ گردیده‌اند، مع‌هذا، جایگزینی برای آنان ارایه نگردیده است. در عوض، طی سال‌های اخیر، محققان فرانسوی و آلمانی، و تا حد کمتری، انگلیسی نوشته‌ها و تالیفات جامعی شامل تمامی آسیای غربی یا تمامی خاور نزدیک (به انضمام مصر)، یا حتی تمامی دنیای باستان، به ما عرضه نموده‌اند. «تاریخ عهد باستان» (۱۹۳۷-۳۷) تالیف ای. مهیر^{۱۳}، «تاریخ عهد باستان آسیای غربی» (۱۹۵۷) به قلم اچ. شموکل^{۱۴}، یا فصولی که ژ. کوتونو و ای. دورم^{۱۵} برای نشریه «اقوام و تمدن‌ها» (۱۹۵۰)^{۱۶} به رشته تحریر درآمده و مطالبی را ال. دولاپورت^{۱۷} برای مجموعه کتب «اقوام مدیترانه شرقی»^{۱۸} (۱۹۴۸) نوشته و همچنین فصولی را ژ. گوسان^{۱۹} برای «دائرةالمعارف پلید»^{۲۰} (۱۹۵۶) تنظیم نموده و بالاخره تاریخ بزرگ عهد باستان کمبریج^{۲۱} (۱۹۲۳-۵)، که طبع جدید و اصلاح‌شده‌ای از آن در دست تهیه است، همگی آثار بزرگ و گران‌بهایی از تحقیق و تبحر و افاضه دانش بوده و از لحاظ شرح و تفصیل یا چشم‌انداز و دورنمای مطالب کمبودی ندارند. اما دورنما و چشم‌اندازی که تالیفات یادشده به دست می‌دهند آن است که در یک نمایشگاه آثار هنری می‌توان انتظار داشت، زیرا در چنین نمایشگاهی

حتی شاهکارهای هنری نیز در میان تابلوهای دیگر وجه تمایز خود را تا اندازه‌ای از دست می‌دهند. از این رو، بدون توجه به مقام و موقعیتی که کتاب‌های یادشده به بین‌النهرین بخشیده‌اند، اما به طور قطع نتوانسته‌اند حق مطلب را در امر معرفی و تشریح پیوستگی و تجانس و تداوم ستایش‌انگیز تاریخ و تمدن سرزمین مزبور، ادا نمایند.

منظور از نگارش کتاب حاضر تا سر حد امکان پر کردن شکاف بین این دو رشته تحقیقات و نوشته‌ها، یعنی، رسالات و دایره‌المعارف‌ها بوده و مطالب آن منحصرأ در مورد عراق^{۲۲} و مشتمل بر مطالعه مختصر و ناقصی از تاریخ سیاسی، اقتصادی و فرهنگی بین‌النهرین در عهد باستان می‌باشد که از اولین تجلی زندگی بشری در شمال شرقی عراق در عصر حجر قدیم شروع و بر اضمحلال نهایی تمدن سومری و آکادی در ابتدای عصر مسیحی خاتمه می‌یابد. تنظیم دو باب مقدماتی کتاب حاضر به منظور آشنا ساختن خواننده با وضعیت جغرافیایی و اقلیم‌شناسی و روش و نتیجه حفاری‌های باستان‌شناسی منطقه بین‌النهرین صورت گرفته است.

«عراق باستان» به منظور استفاده دانشمندان باستان‌شناس تألیف نگردیده بلکه برای عامه مردم و دانشجویان نوشته شده است. در سراسر جهان شمار کسانی که عموماً به تاریخ، به خصوص، تاریخ دوران قدیم مشرق زمین علاقه‌مندند، رو به افزایش است. این اشخاص فرهیخته و مشتاق علم و فراگیری دانش هنوز کتاب جامعی راجع به سرزمینی که آنان را به دلایلی شیفته و مجذوب خود نموده را، در یک مجلد و با حجمی معقول، نیافته‌اند که حاوی کلیه اطلاعات مورد نیازشان باشد. گرچه این کتاب از ابتدا برای این افراد روشنفکر به رشته تحریر درآمده، اما در میان افرادی که با حسن توجه و دقت مقالات مرا در مجله «نفث عراق» مطالعه فرموده‌اند چند استاد دانشگاه نیز مشاهده می‌شدند. ایشان به طور خصوصی یا به وسیله نامه یادآوری نمودند که اگر کتابی بر مبنای همان مقالات نوشته شود وسیله خوبی برای شروع کار شاگردانشان خواهد بود. بنابراین دلایل و به منظور برآوردن خواسته این دسته از علاقه‌مندان، موضوعات بسیاری را در این کتاب بسط داده و به تفصیل بیان کرده‌ام که شاید به نظر بعضی مهم نباشد و نیز برای هر باب کتاب، حواشی و یادداشت‌های کافی توضیح و نام کتب مرجع و مأخذ مورد استفاده را تهیه و ضمیمه نموده‌ام. مع‌ذلک، چون کتاب حاضر بیشتر به منظور استفاده دانش‌پژوهان

رشته باستان‌شناسی تدوین شده امید است عموم را نسبت به ثقل مطالب آن نظری شکلیا و اغماض‌آمیز باشد. ضمناً، هرچند این کار سهل نبوده کوشیده‌ام تا سرحد امکان کتابی ساده، روشن و قابل فهم و خواندنی و در عین حال، دقیق و محتوی تازه‌ترین اطلاعات و منطبق بر آخرین تحقیقات روز فراهم آورم. البته نوشتن مطالبی علمی برای افراد غیرحرفه‌ای همانند بندبازی و عبور از روی ریسمانی است که بین دو نقطه مرتفع نصب شده باشد و پیوسته خطر سقوط به ورطه فضل‌فروشی یا ابتذال‌گرایی در آن وجود دارد و من هم به هیچ وجه مطمئن نیستم که در سرتاسر راه تعادل خود را حفظ کرده باشم. از طرف دیگر، انتخاب مطلب از میان منابع و مأخذ عظیمی که راجع به موضوعات کتاب وجود دارد، امری مشکل و غالباً کمرشکن و اندوه‌بار بود، مع‌الوصف، کوشش بسیار به عمل آمد که از ساده‌پرهیزی و اختصار بیش از اندازه و نیز ارایه نظریات قاطع احتراز شود. تاریخ، مخصوصاً وقتی مربوط به ازمینه باستان و عهد قدیم باشد، مملو از مسایل حل نشده بوده و حقایق و حتمیات امروز ممکن است فردا از اشتباهات مسلم شناخته شوند. بدین لحاظ، در خصوص بعضی از مسایل مورد اختلاف و بحث - مانند اصل و مبدا سومری‌ها - بحث و تفصیل بیشتری لازم آمده و پیوسته سعی شده است طبیعت و ماهیت موقتی بودن اطلاعات موجود مورد تاکید قرار گیرد. در بسیاری از موارد، تلاشی برای مرتبط ساختن وقایع تاریخی با حوادث قبلی یا اوضاع و احوال جغرافیایی و اقتصادی به عمل آمده است. به عبارت دیگر، کوشش کرده‌ام به همان اندازه که شرح وقایع لازم است آنها را تعبیر و تفسیر نیز بنمایم، زیرا بدون این تعبیرها تاریخ چیزی جز انبوهی از اسناد و اطلاعات مختلف کسالت‌بار نخواهد بود. در خاتمه، به باستان‌شناسی، هنر، ادبیات و دین اهمیتی بیش از آنچه که معمولاً از این نوع کتب انتظار می‌رود، داده و تا حد امکان هر اندازه از نصوص و متونی را که امکان داشته نقل کرده‌ام. امروزه، همه می‌خواهند بدانند مردمان ازمینه قدیم چگونه زندگی و فکر می‌کرده و چه کارهایی انجام می‌داده‌اند و شاید بهترین راه برای مجسم ساختن و عینیت بخشیدن به گذشته این است که بگذاریم گذشته خود معرف احوال خویش باشد.

در خاتمه می‌خواهم از تمام کسانی که در این راه از بذل کمک و مساعدت دریغ نفرمودند، به خصوص، دوستان دانشمند آقایان: رنه لایبا استاد کلژ دوفرانس پاریس، ژرژ

دوسن استاد دانشگاه‌های بروکسل و لیژ، که در تشویق از من کوتاهی نکردند، و نیز آقای تی.ای. پیگات سردبیر سابق مجله «نفت عراق» که مقالات مرا به چاپ رسانده و با کمال مهربانی کلیشه‌ها را در اختیارم گذاشت و همچنین ال.اچ. باودن که نقشه‌های مورد نیاز را با مهات و هنرمندی خاصی ترسیم نموده، پی. آمیه از موزه لوور، دکتر بارت، هیئت امنای موزه بریتانیا، استاد کاسکل از دانشگاه کولونی، دکتر مهیر از موزه فوردروزیاتیشه برلن و دکتر فیصل‌الویلی مدیرکل عتیقه‌جات دولت عراق که اجازه چاپ عکس‌های آثار تاریخی موجود در موزه‌های مختلف عراق را صادر نمود، تشکر نمایم. بیش از همه به آقای دکتر دی.جی. وایزمن استاد آشورشناسی دانشگاه لندن مدیون و از ایشان بی‌اندازه ممنون هستم که مطالب کتاب را پیش از چاپ قرائت فرموده و راهنمایی‌ها و نصایح سودمندی را ارائه فرمودند و به همسرم که بدون از خودگذشتگی‌ها و کمک‌های معنوی و مساعدت‌های نگارشی و دستور زبانی وی هرگز قادر به تالیف این کتاب نمی‌بودم.

لندن، اوت ۱۹۶۳

پی‌نوشت

۱. در مقاله‌ای به قلم دکتر علی‌اصغر حریری مشاهده شد در قدیم، در زبان فارسی به جای سومر و سومری کلمات سمار و سماری به کار می‌رفته، اما به دلیل متداول شدن سومر و سومری، در ترجمه حاضر از کلمات مزبور استفاده خواهد شد. (م)
۲. آشوری‌ها در متون قدیمی، شهر، مملکت و خدای خود را آش آشور خوانده‌اند. در متن انگلیسی برای شهر آشور کلمه آسور Assur، برای خدای آنها کلمه Ashur و برای مملکت کلمه مرسوم لاتین آسوریه Assyria به کار رفته است. در ترجمه حاضر کلمه آشور برای شهر و مملکت و کلمه عاشور برای خدای آشوریان به کار خواهد رفت. (م)

3. H. W. F. Saggs.
4. The Greatness that was Babylon
5. Woolley's monographs on Ur.
6. Parrot's publications on Mari.
7. Kramer's editions of Sumerian epics and myths.

- 8 . L. King (A History of Sumer and Akkad, London, 1910; A History of Babylon, London, 1915).
 - 9 . Sidney Smith (Early History of Assyria, London, 1928).
 - 10 . A. Olmstead (History of Assyria, New York, 1923).
 - 11 . B. Meissner (Babylonien und Assyrien, Heidelberg, 1925).
 - 12 . L. Delaporte (La Mésopotamie, Paris, 1923).
 - 13 . E. Meyer's Geschichte des Altertums (1913-37).
 - 14 . H. Schmökel's Geschichte des alten Vorderasien (1957).
 - 15 . G. Contenau, E. Dhorme.
 - 16 . Peuples et Civilisations (1950).
 - 17 . L. Delaporte
 - 18 . Les Peuples de L'orient Méditerranéen (1948).
 - 19 . G. Goossens.
 - 20 . Encyclopedie de la pléide (1956).
 - 21 . Cambridge Ancient History (1923-5).
۲۲. با توجه به این حقیقت که پایتخت‌های باستانی سومر، بابل و آشور در مسلتک عراق واقع شده و نظر به اینکه کشور مزبور سه چهارم دره رودهای دجله و فرات را شامل می‌گردد می‌توان عنوان کتاب حاضر را موجه دانست؛ اما باید در نظر داشت که بعضی از نقاط مهمی که ذکر آنها در این کتاب رفته فعلاً کشورهای سوریه و ترکیه واقع شده‌اند به این جهت اگر قسمتی از تاریخ کشورهای ترکیه و سوریه در تاریخ کشور دیگری گنجانیده شده قبلاً از ترکیه‌ها و سوریه‌ها پوزش طلبیده و امید است آنان نیز مانند مردم بلژیک که قسمتی از تاریخ مناطق جنوبی کشورشان با نام تاریخ گل و به عنوان تاریخ قدیم فرانسه نقل می‌شود، رنجیده‌خاطر نشوند.